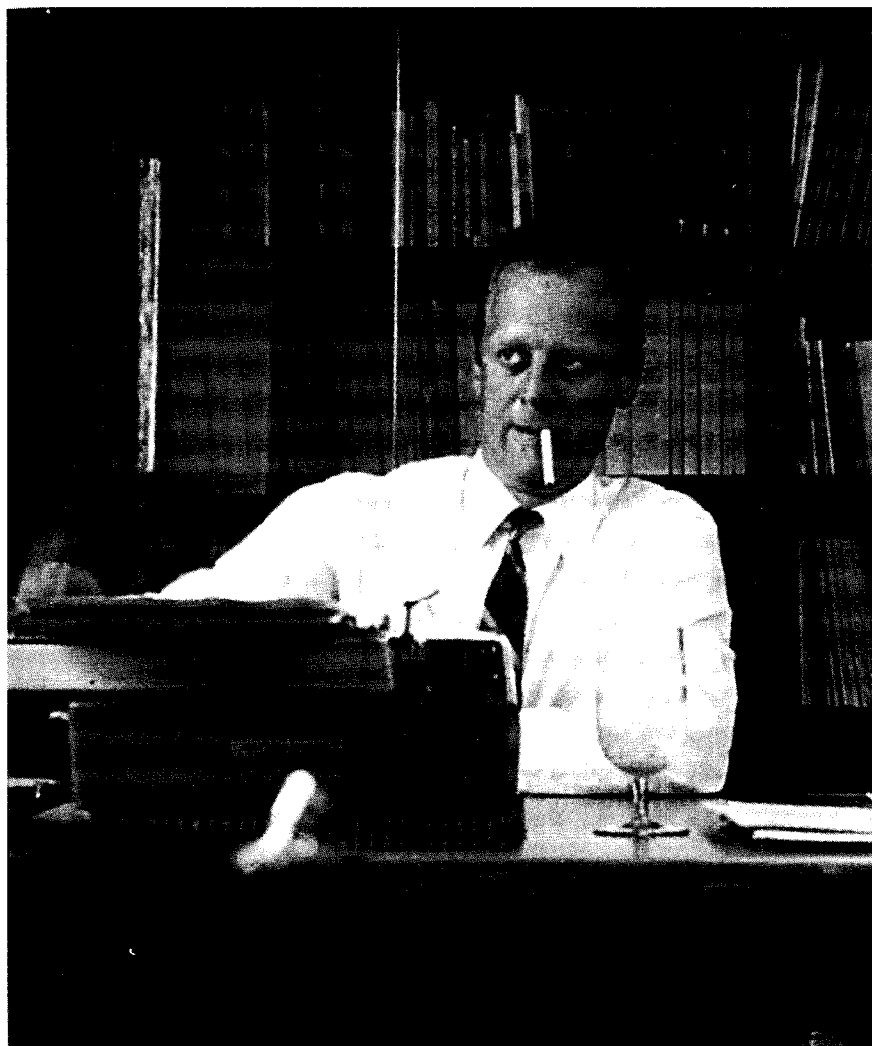

Herinneringen aan Jaap Kruithof (1929-2009)

Guy Quintelier

"Jaap als schrijver, begin jaren zestig" © JOHN HUYBRECHTS

Sommige mensen beïnvloeden de levensloop van anderen door hun charismatische persoonlijkheid. Jaap Kruithof was zo iemand. Door hem en Leo Apostel ben bijvoorbeeld ik filosofie gaan studeren.

In de loop van mijn universitaire filosofische opleiding tijdens de jaren '70 heb ik echter nooit op een traditionele manier les van Kruithof gekregen. Berucht was zijn grote cursus ethica, vrijdagmorgens in het bomvolle, grote auditorium E van de Blan-

dijnberg voor studenten uit verschillende richtingen. Kruithof begon steeds met wat hij het aperitief noemde: studenten mochten vragen en opmerkingen maken over de politieke en morele problematiek die toen actueel was, of Kruithof gooide zelf iets ter discussie in het halfroond. Kruithof geraakte nooit verder dan het aperitief. De eigenlijke cursus kwam niet aan bod. In andere leersessies, seminars met minder mensen, moesten de studen-

ten zelf werkstukken naar voren brengen die onderling kritisch besproken werden. Kruithof was dus een antiautoritaire prof die zijn studenten wou aanzetten tot een (zelf)kritische houding waarbij hij verplichtte dat men zijn traditionele vooroordelen en standpunten tenminste beter zou beargumenteren.

Toch bestond de examenstof steeds uit een wetenschappelijk werk dat Kruithof op zijn bekende ordelijke en analytische wijze had uitgeschreven en als boek had gepubliceerd.

Wetenschap en ideologie

Het intellectuele werk van Kruithof wordt in het begin gekenmerkt door een gespletenheid. Tot deze eerste periode behoren onder andere zijn wetenschappelijke werken *De Zingever. Een inleiding tot de studie van de mens als betekenis, waarderend en agerend wezen* (1968), *Eticologie. Een inleiding tot de studie van het morele verschijnsel* (1973), *Arbeid en lust (deel 1 en 2, 1984 en 1986)* (Het aangekondigde deel 3, waarin Kruithof meer evaluatief over de verhouding tussen arbeid en lust wou spreken, is niet gepubliceerd.) In deze werken ziet men Kruithof werkzaam als een scherpe analyticus van begrippen die hij wil vatten in schema's, die dikwijls een combinatie van ja's en neens vormden. In deze werken probeerde Kruithof objectiefwetenschappelijk te werken en hield hij zich zo ver mogelijk van ideologische, waardegeladen uitspraken. Wat Kruithof hier deed, kan vergeleken worden met muzikaal componeerwerk – Kruithof was een uitstekend pianist met eigen composities –: de geluiden uit de leefwereld worden zodanig geordend dat ze een muziekstuk vormen, waarvan de noten bij elkaar passen maar wel boven de geluiden van de leefwereld uitstijgen.

Kruithof geloofde in de noodzaak van een wetenschappelijke benadering van de mens en zijn specifieke activiteiten, ook al leidde dat soms tot simplificatie. Met zijn wetenschappelijke benadering keerde hij zich tegen de wijsbegeerte die te veel literair proza was. In het Woord vooraf van *De Zingever* schreef hij: "De reële mens is complexer dan wat er over hem gezegd wordt in deze studie. In een geschrift de rijkdom van de werkelijkheid adequaat weergeven, is een onmogelijke opgave. Men moet noodgedwongen schematiseren en simplificeren. (...) Meerdere filosofen nemen er genoeg mee oppervlakkige beschouwingen te publiceren. Zij hebben het contact met de natuur- en menswetenschappen verloren en verbergen hun gebrek aan wetenschappelijk en oorspronkelijk denken achter onduidelijke generalisaties en inslaande leuzen." (p. 5) In een *Humo*-interview (29 oktober 1971) zegt Kruithof op de vraag van Herman De Coninck: "Welke zin geeft u aan *De zingever*? Eigenlijk is dat toch een erg abstract, erg vrijblijvend boek geworden?": "Mijn bedoeling was een frame te geven, een kader te maken dat je als basis kon nemen voor een groot aantal problemen in verband met de menswetenschappen. Het is eigenlijk geen boek om te lezen, maar om te gebruiken. Als je over een bepaald probleem wilt nadenken, kun je het even openslaan en dan weet je: 'Kijk, met deze vijftien factoren moet ik nu rekening houden.' Dat ondervind ik geregeld in debatten. Ik kan een spreker op heterdaad analyseren, en hem zeggen: 'U gebruikt die en die term in die en die verkeerde betekenis; daar en daar trekt u verkeerde conclusies, dat en dat hoort er niet bij.'" (*Een wereld zonder stuurman*, p. 51) In een interview met Frans Boenders, eerst gepubliceerd in 1974, poneert Kruithof: "De filosoof, als wetenschapsmens, velt

geen waardegebonden oordelen, maar bestudeert hoe het ideologische fenomeen in elkaar zit, wat zijn aard en zijn werking is. In die betekenis zou ik alle twee willen zijn. Ik wil bestuderen hoe een ideologie in elkaar zit, hoe een maatschappelijk waardesysteem, dat leeft bij mensen, functioneert, maar wil zelf ook waardeoordelen geven. (...) Ik weet natuurlijk wel dat waardeoordelen dikwijls te vlug uitgesproken worden en niet voldoende gefundeerd zijn; daarom wil ik dit aanvullen, en dat doe ik in studies over vragen als 'Hoe kan men geldige waardeoordelen uiten, hoe moeten die met elkaar verbonden worden?' Die vragen zijn dan meer wetenschappelijk-filosofisch." (*Een wereld zonder stuurman*, p. 73-74) In zijn wetenschappelijk werk van deze eerste periode wou Kruithof afstand houden van ideologisch geladen oordelen en op een metaniveau menselijke ethische fenomenen bestuderen. Dit leidde tot een gespletenheid tussen de Kruithof als wetenschapper en de Kruithof van de publieke fora.

In artikels, interviews en debatten liet Kruithof voor zichzelf wel meer waardegeladenheid toe. Maar de scherpe analyticus blijft daarin ook wel aan het werk. Artikels werden gebundeld in o.a. twee boeken: *Links en rechts. Kritische opstellen over politiek en cultuur* (1983) dat opstellen uit de jaren 1956 tot 1983 bevat, en *Vrijheid en vervreemding. Kritische opstellen over etiek en sociale wetenschappen* met opstellen uit de jaren 1960 tot 1982.¹ In zijn 'Ter inleiding' tot dit werk stelt Kruithof: "Met een aantal standpunten uit dit boek ben ik het niet meer volledig eens. Door mijn vechtlust was ik soms wellicht te strak en te rechtlijnig." (p. 5) Een aantal interviews zijn gebundeld in *Een wereld zonder stuurman. Gesprekken 1962-1995* (1995). Kruithof had branie: hij choqueeerde mensen om ze

uit hun zelfgenoegzaamheid wakker te schudden. Hij verplichtte mensen om zich met zijn uitspraken en zijn werk te confronteren. Zo stelde hij bijvoorbeeld in het eerder aangehaalde interview met Frans Boenders uit 1974: "Dan heb je rechts, schrik niet, daartoe behoren de Volksunie, de CVP, de BSP en de Communistische Partij. De Belgische KP is een rechtse partij. Dat lijkt wel radicaal, maar ik meen het, met het oog op de wereldproblematiek. Ik geloof ook dat de Sovjetunie een rechtse wereldmogendheid is geworden." (p. 82)

Ecocentrisme en ecofascisme

In de fundamentele filosofische houding van Kruithof heeft er een ommekeer plaatsgegrepen. Koen Raes merkt daarover in 1996 op: "Bovendien is de Jaap Kruithof die ik als student leerde kennen niet meer helemaal dezelfde als de Jaap Kruithof van vandaag. Zijn toenmalige planetaire socialisme waarin de noord-zuid-tegenstelling en het partij kiezen binnen die tegenstelling een centrale as vormden in zijn morele benadering van het wereldgebeuren heeft later plaats moeten ruimen voor de tegenstelling mens-natuur, vanuit een radicale ecocentrische kritiek van het antropocentrisme. Dat ging tegelijk gepaard met een minder uitgesproken pro-wetenschappelijke houding en zelfs met een herwaardering van (een atheïstische) religiositeit." (*Over Jaap Kruithof gesproken. Liber amicorum*, p. 114) In 1985 publiceerde Kruithof namelijk zijn m.i. beste boek: *De mens aan de grens. Over religiositeit, godsdienst en antropocentrisme*. Ook al werkt Kruithof hier ook op zijn typische analytische manier, zijn analyse is meer uitgesproken waardegeladen. Volgens hem hebben de mensen in hun verhouding tegenover de natuur twee

mogelijke keuzen: ecofascisme (waarvan ook een verzachte vorm bestaat) of ecocentrisme. Een ecofascist meent dat hij de maat der dingen is die alles direct mag ondergeschikt maken aan zijn onmiddellijke belangen. Een ecocentrist stelt dat de mens niet de hoogste en laatste waarde is, maar het planetaire systeem waarvan hij deel uitmaakt. Kruithofs pleidooi voor een vernieuwde religiositeit dat fundamentele bezwaren had tegen het antropocentrisme, sloeg in de atheïstische, wetenschappelijke middens in als een bom. Kritiek op dit werk bleef dan ook niet uit², ook al riskeerde men daarbij dat Kruithof je in het ecofascistische kamp plaatste.

Na het verschijnen van dit boek waarin Kruithof de mens niet meerderwaardig aan o.a. alle andere levende wezens achtte, werd op de muur naast Kruithofs bureau op de tweede verdieping van de Blandijnberg door een duidelijk geïnspireerd iemand het woord 'JAAP' geschreven.

'Het neoliberalisme' en 'het humanisme'

Een verdere uitwerking van Kruithofs ecocentrismestellingen vindt men, naast in zijn *omgaan-ingaan-doorgaan-op-de-dingen*-boeken, ook in *Het humanisme. Over de klassieke erfenis, de interne verdeeldheid, de toets van de praktijk en de actuele waardecrisis* (2001): "In zijn pleidooi voor een socialistisch ecocentrisme toont Kruithof aan dat de grondige ideologische wijzigingen en een krachtige inzet voor een democratisch collectivisme zich aan de humanisten opdringen." (achterflap boek).

Een jaar eerder had Kruithof *Het neoliberalisme* (2000) gepubliceerd. Daarin verdedigde hij het standpunt dat het neoliberale bestel, de modernste vorm van het kapitalisme, de wereld beheerst en in ruime mate verantwoordelijk is voor de kwalen van onze tijd.

Muziek als vertroosting

Jaap Kruithof zocht tijdens zijn strijdslustig leven troost in de klassieke muziek: "Muziek heelt zijn wonden, verzacht zijn pijn. Het aantal decibels is vaak evenredig met zijn droefheid." (Marc Vandepitte in *Over Jaap Kruithof gesproken. Liber amicorum*, p. 60)

Kruithof heeft ook een filosofisch-analytisch boek geschreven over één van zijn grote passies, muziek: *Geen dier jankt zo ongenadig als de mens* (1997). Vanaf zijn zesde levensjaar speelde hij piano. Hij was ook amateur-organist in verschillende kerkgebouwen, ook op reis. Zijn broer Kees getuigt daarover: "Ten slotte biedt het reizen met Jaap onverwachte momenten van ontroering. De gevoeligheid van zijn aard blijkt bijv. telkens weer wanneer hij met zijn improviserend orgelspel, galmend in majestueuze kerken (Tonnerre, Conques, Limoges), hoofd en hart ontroert. Bij het binnentreden van de kerk verdwijnt hij, zoekend naar de toegang van het oksaal en met enig geluk – want dikwijls zijn deuren op slot en orgels vergrendeld – hoor je hoe onbeschrijflijke klanken het gebouw vullen en weet je dat een reis het gevoel bevestigt dat we elkaar niet verliezen." (*Over Jaap Kruithof gesproken*, p. 155). Toch verliezen mensen uiteindelijk elkaar, maar tijdens 'onze reis' kunnen we toch elkaar ondersteunen in de strijd tegen het denken en handelen dat de menselijkheid bedreigt. Jaap Kruithof was zo een steun ... en hij blijft, ondanks ons verlies, zo een steun.

Noten

- 1 Kruithof wakkerde de confrontatie met zijn denken aan. Met dit boek deed ik dat in: "Aliënerie als vrijheid van conflicten. N.a.v. Jaap Kruithofs *Vrijheid en vervreemding*" in *Kritiek* 9, Gent, 1985/1, pp. 88-113.
- 2 O.a. Guy Quintelier: "Afscheid van de religiositeit. N.a.v. Jaap Kruithof: *De mens aan de grens*" in *Kritiek* 10, Gent, 1985/2, pp. 66-72.